

СУФІКСАЛЬНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ ДЕРИВАТИВ АСОЦІАТИВНО-ПОРІВНЯЛЬНОЇ ЛОКАТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

SUFFIXAL WAY OF CREATING DERIVATIVES OF THE ASSOCIATIVE-COMPARATIVE LOCATIVE OF INNOVATIONS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

Глуховська М.С.,
завідувач підготовчого відділення
Харківської державної академії фізичної культури

У статті розглянуто словотвірні інновації, які виникають за допомогою суфіксального способу творення асоціативно-порівняльної локативності в українській мові. Проаналізовано локативи дериватів та різновиди за класифікацією В.П. Олексенка. Охарактеризовано суфіксальні елементи творення дериватів локативності інновацій. Виявлено деривати та моделі українських новотворів-іменників, зумовлених асоціативно-порівняльною мотивованістю. Описано їх різновиди та рівень продуктивності різних суфіксів.

Ключові слова: локатив, дериват, інновація, асоціація, мотивація, суфіксальний спосіб словотворення.

В статье рассмотрены словообразовательные инновации, которые образуются с помощью суффиксального способа создания ассоциативно-сравнительной локативности в украинском языке. Проанализированы локативы дериватов и разновидности по классификации В.П. Олексенко. Охарактеризованы суффиксальные элементы образования дериватов локативности инноваций. Выявлены дериваты и модели украинских новообразований, обусловленных ассоциативно-сравнительной мотивированностью. Описаны их разновидности и уровень производительности различных суффиксов.

Ключевые слова: локатив, дериват, инновация, ассоциация, мотивация, суффиксальный способ словообразования.

The article deals with word-building innovations that form by suffixal method of associative-comparative locativeness creation in the Ukrainian language. The author analyzes locations of derivatives and varieties according to classification by V. Aleksenko. The suffixes of derivatives creation of innovations locativeness are characterized. Derivatives and models of Ukrainian innovations is discovered, determined by associative and comparative motivation. There are described varieties and productivity levels of various suffixes in the article.

Key words: locative, derivative, innovation, association, motivation, suffixal way of word-building.

Постановка проблеми. Іменникова словотвірна категорія локативності в українській мові має низку особливостей. Передусім на підставі різних критеріїв у ній можна виділити деякі різновиди.

Зокрема, В. Олексенко, досліджуючи загальнономовні деривати без акцентуації їхньої мотивації, виділяє такі різновиди:

1) локативи з акцентуванням дії або стану, які в українській мові «становлять ядро словотвірної категорії локатива», з найуживанішими суфіксами -н/-льн-, -арн-, -ищ- (*друкарня, білильня, звалище*) [4, с. 106];

2) локативи з акцентуванням суб'єкта локативного стану або об'єкта дії, що виражають два продуктивні суфікси -ищ та -ник/-няк (*конюшниця, смородинник*) і малопродуктивні суфікси -ств-, -ат-, -арій-, -дром-, -тек-, -ар/яр- (*гороховище, вишняк, герцогство, деканат, зброярня*) [4, с. 109];

3) окремо він виділяє групу локативів-універбативів, що утворено від прийменниково-іменникової сполуки, в ході словотворення яких від-

булася зміна статусу прийменника на префікс; активними є прийменники-префікси над-, під-, за-, перед- (*загребелля, передгір'я, підлісся, надріччя*) [4, с. 116].

Інноваційні деривати, наявні в нашій картотеці, виявляють свою специфіку порівняно із дериватами, що їх дослідив В.П. Олексенко. Передусім така різниця помітна у наявності тих чи тих різновидів, у використанні словотворчих засобів і способів, у мотиваційних особливостях.

Однак питання асоціативних процесів, які впливають на мотивацію новотвору, залишаються актуальними, оскільки немає єдиної класифікації мовних асоціацій і мотивацій.

Постановка завдання. Це дослідження являє собою спробу встановлення асоціативних співвідношень між елементами мотиваційних процесів як одного із чинників появи іменникового новотвору в мові. Оскільки новотвори пов'язані з усіма сферами життя, то використання асоціацій для встановлення змін у структурі таких слів зумовлює актуальність дослідження.

Виклад основного матеріалу. У творенні інноваційних іменникових дериватів-локативів задіяно такі способи: префіксацію, суфіксацію, основоскладання – вони мають свої особливості, порівняно із творенням загальнозживаних дериватів локативності.

Найбільшою кількістю вирізняються локативи, утворені суфіксальним способом; вони ж вирізняються і найбільшою кількістю використаних суфіксальних елементів і моделей творення, які ми досліджуємо у нашій статті.

Одним із найпродуктивніших є суфіксальний елемент **-стан**, що позначає поширений вид локативів – країну, землю у словах-назвах країн Азії (*Афганістан, Пакистан, Узбекистан*).

Як свідчить наша картотека, цей суфікс приєднують до найрізноманітніших твірних основ. У творенні локативів із елементом **-стан** переважають такі моделі:

1) іменник-власна назва особи + стан, при цьому власною назвою здебільшого може виступати прізвище (*Кучма → Кучмостан, Балоба → Балобостан*), зрідка прізвисько (*Пуйло (про Путіна) → Пуйлостан*);

2) іменник-загальна назва особи за видільною ознакою + стан (*кацап → Кацапстан, тушка → Тушкостан*) чи об'єднання осіб (*банда + стан → Бандустан*);

3) одним дериватом представлена модель абрєвіатура-назва установи + стан (*ГеБе (Государственная безопасность) → Гебістан*).

Усі названі й подібні деривати з такими моделями мають спільне словотвірне значення «*країна, пов'язана з тим, кого/що названо твірною основою*», що підтверджують і контексти використання таких дериватів: «*То якщо ви дійсно не хочете, щоби Україну втягнуло в чорну діру путінського Гебістану [країна ГеБе], то майте на увазі, що наше право плести язиками «політичну крамолу» – це єдине, що унеможливило в перспективі вашу можливість гексогенові мішки ворочати*» (ДД, 01.09.14); «*Знають кожні дєвка і пацан: Є така країна – Залдостан*» [країна Залдостанова «російський пропагандист-байкер»]. «*І на ту країну із небес 3 дня на день впаде якийсь «Прогрес»!*» (О. Ірванець. Не вангую, а нострадамлю).

Проте серед дериватів наявні й такі, де приєднаний елемент набуває іншого значення, відповідно, й словотвірне значення таких дериватів матиме іншу формулу: «*місто, пов'язане з тим, кого/що названо твірною основою*» (*Москва → Москвостан, крїт → крїтостан*) чи «*територія, пов'язана з тим, кого/що названо твір-*

ною основою» (*бульба → бульбостан, банда → Бандустан*).

Як ми вважаємо, така зміна семантики приєднуваного елемента пов'язана саме з порівняльно-асоціативними особливостями твірних основ. Саме з таких причин значення названих дериватів можна зрозуміти тільки з контексту їх використання: «*Моленбекістан*», «*джи-хади стан*» – так нині називають у Бельгії *Моленбек, район Брюсселя, густонаселений мігрантами з арабських держав і де, за даними спецслужб, готувалися теракти в Парижі*» (УМ-і, 148/15).

У творенні дериватів цієї групи помітними є деякі різновиди моделей, зумовлені морфологічними та іншими особливостями творення:

1) усікання твірних основ (*Кадир-ов → Кадиростан*);

2) накладання подібних за звучанням елементів твірної основи і суфіксального елемента (*Залдостанов → Залдостан*);

3) варіювання з'єднувальних ланок як результат звукового наслідування конкретної країни (*Тушкістан як Туркменістан, Кучменистан як Узбекистан*);

4) паралельне творення дериватів з одним значенням за допомогою інтерфікса і без нього (*Путіностан і Путінстан*) чи різних інтерфіксів (*Тушкістан і Тушкостан*).

Схожим за продуктивністю є суфікс **-ій (а)**, який словотвірними особливостями дуже подібний до суфіксального елемента-**стан**. Водночас цей суфікс має низку своїх особливостей:

1. На відміну від попередніх, деривати із цим суфіксом мають єдине словотвірне значення: «*країна, пов'язана з тим, кого/що названо твірною основою*», до того ж для розуміння такого значення не потрібен контекст.

2. Формант **-ій (а)** приєднується до таких же твірних основ, проте ступінь продуктивності використовуваних моделей зовсім інший:

а) твірні основи-власні назви осіб становлять найменшу кількість серед цих дериватів (*Тарута → Тарутія, Кім Ір Сен → Кімірсенія*);

б) основи-загальних назв осіб становлять більшу кількість від основ власних назв (*бутуз → Бутузія, росіянин → Росіянія*);

в) значною кількістю представлено відабрєвіатурні моделі (*ДееНеР → Деенерія, ПРУ (Партія регіонів України) → Прусія*);

г) найвищою продуктивністю вирізняються моделі дериватів, утворених від загальних назв різної семантики (*баобаб → Баобабія, кофішоп → Кофішопія*).

Серед дериватів із формантом -ій (а) помітними своїми стильовими, дискурсивними особливостями вирізняється локатив *Деенерія*, який утворено від аббревіатури ДНР як назви так званої (самопроголошеної) республіки «*Донецька народна республіка*». У цьому разі аббревіатура ДНР уже позначає республіку-країну, і тому у приєднанні суфікса на позначення країни не було потреби – він формально є надлишковим. Але приєднання суфікса перетворює стилістично нейтральну аббревіатуру на назву з помітним стилістичним навантаженням. Таке підсилено контекстом із використанням подібного деривата *Лугандонія*, також утвореного від скорочення власної назви: «*А головне – хлопець має неабиякий досвід роботи менеджера вищого рівня у складних умовах Денеєрії і Лугандонії*¹ (ДД, 08.07.14).

Третій за ступенем продуктивності у творенні локативів є суфіксальний елемент *-ленд* із його різновидами *-ланд* і *-ландій (а)/-ляндій (я)*. Його приєднують до таких же основ, що й попередні суфікси. Здебільшого такими є твірні основи власних назв осіб (*Бандера* → *Бандерленд*, *Пуйло* → *Пуйляндія*), меншою кількістю представлено твірні основи різних загальних назв (*армія* → *Армійленд*, *фуфло* → *фуфелленд*, *лох* → *Лохляндія*), лише один дериват є виявом твірної основи власної назви місця/будівлі (*Кремль* → *Кремльленд*).

Якщо фактично всі деривати з попередніми суфіксами мали спільне словотвірне значення – «*країна, пов'язана з тим, кого/що названо твірною основою*», то деривати з аналізованим елементом, незважаючи на єдине позаконтекстове пряме значення їхньої другої частини, позначають різні локативи: назви країн (*брехня* → *Брехляндія*, *Ганді* → *Ганділяндія*), назви території чи приміщення (*Гена* → *Гепаленд*, *козел* → *козляндія*).

Зазначена особливість відображається в тому, що тільки із контексту можна зрозуміти, що саме називає той чи той дериват: «*Неси́ла зупинити ло́ха: Що́ вдієш, як його́ епо́ха? То́ж не́дарма (у цьому́ су́ть) То́й край Ло́хлянді́сю зву́ть*» (П. Ребро. Лохляндія). «*То країною мрії знову стане РФ? СРСР? Путін-ленд?*» (УТ-і, 16–17/15).

Під час творення дериватів із цим суфіксом і його варіантами можна побачити деякі специфічні морфологічні зміни:

¹ Треба зауважити, що саме стилістичні властивості нового деривата-локатива *Лугандон* зумовили появу цілого словотвірного гнізда із вершиною саме цього деривата: *лугандо́нер, лугандо́нець, лугандо́ни, лугандо́нити, лугандо́нівка, лугандо́нівський, лугандо́ніць, Лугандо́нія, лугандо́нка, лугандо́нський, лугандо́нітєк* [подаємо за: Словотворчість незалежної України (2012–2016. С. 217–218)].

1) послідовне невикористання єднальних голосних (*фуфелленд, козляндія*), винятком є дериват *довженколенд*;

2) у картотеці наявні деривати, у яких єднальним голосним виступає закінчення твірної основи (*Ганді* → *Гандістан*, *Гена* → *Гепаленд*); таке використання є непослідовним, оскільки в подібних утвореннях таких єднальних голосних не використано: для прикладу порівняймо *Гепаленд* і *Бандерленд*;

3) частина дериватів є унаочненням процесу усікання твірних основ (*Цукер-берг* → *Цукерляндія*, *Пуй-л(о)* → *Пуйляндія*, *армійськ(ий)* → *Армійленд*).

Інноваційні деривати локативності засвідчують невисоку продуктивність суфікса *-щин (а)* у зіставленні з аналізованими вище суфіксами. У творенні інноваційних дериватів він виявляє деякі особливості.

Передусім деривати мають словотвірне значення – «*територія того, хто/що названий твірною основою*». Проте специфіка мотивації дериватів і їхньої твірної основи вирізняє самі деривати між собою.

Традиційно для позначення територій формант *-щин (а)* приєднували до різних твірних основ власних і загальних назв (*Львів* → *Львівщина*, *писар* → *Писарівщина*, *монастир* → *Монастирщина*). Такі назви не мали жодних конотацій, оскільки їх утворено від прямих значень твірних основ; утворені слова позначали або землю, належну комусь/чомусь, або землю навколо чогось. Асоціативно-порівняльна мотивованість інноваційних дериватів зумовила наявність їхніх різновидів:

1) *Клюївщина, Азаровщина* – вигадані населені пункти, твірні основи вказують не на власника, а на осіб, які в цих населених пунктах верховодять, де поширена їхня влада і таке інше; статус-вид населеного пункту важко зрозуміти – таке певною мірою допомагає встановити контекст: «*А ні – то підряджайте команду чортів, і нехай пруть мене назад на Азаровщину чи Клюївщину, навіть у райцентр Табачники...*» (В. Міняйло. Притчі на всі випадки життя) – саме власна назва *Табачники* допомагає визначити статус як містечко чи село.

2) *Кадировщина* – такий же за моделлю дериват, як і два попередні; проте утворена назва стає синонімом-замінником до наявної назви – республіка Чечня, у якій править Кадіров;

3) *Деенерівщина, Алабамщина* – у цих прикладах формант *-щин (а)* є семантично надлишковим, оскільки значення твірних основ дериватів (відповідно *Деенер-* і *Алабам-*) дорівнює зна-

ченню самих дериватів; проте саме модель творення (незвичне поєднання чужомовної основи-назви чужої території) з українським формантом створює стилістичний ефект;

4) *Фейсбуччина* – цей дериват дає змогу припустити, що саме приєднання до твірної основи форманта *-щин* (*a*) дало змогу назву соціальної мережі перетворити на назву умовної території; увиразненням, підсиленням такого значення є і використаний у тексті приєдник *на*: «*Чудеса на Фейсбуччині. Ще вчора акаунт цієї особи був доступний, а вже серед ночі зник*» (FB: Ю. Винничук, 19.05.15).

Усі інші суфікси творення локативів мають низький рівень продуктивності (від трьох до п'яти дериватів), виражають спільні значення з іншими формантами, мають подібні властивості, що, у свою чергу, дає підстави об'єднувати їх у деякі групи.

Суфіксальні засоби творення локативів-назв міст:

У цій групі всі деривати позначають міста. Серед безпосередніх засобів, які виражають таку семантику, є суфікс *-ськ* і суфікс *-івк* (*a*).

Творення дериватів із формантом *-ськ* відбувається за загальномовними правилами: їх утворено за моделлю *прізвище + ськ* з деякими модифікаціями. Порівняймо: *Путін + ськ* → *Путінськ* (поєднання твірної основи і суфікса без будь-яких додаткових нюансів), *Вілкул + ійськ* → *Вілкулійськ* (нарошення інтерфікса), *Коломой[ськ(ий) + ськ]* → *Коломойськ* (накладання кінцевих звуків основи і суфікса). Всі мають словотвірне значення – «*місто, пов'язане з особою, названою твірною основою*». Усі ці назви не мають асоціативних виявів, але їх утворено на основі порівняння з іншими містами, про що свідчать відповідні контексти: «*Може хотіли б ви за історичним принципом повторення бачити в назві когось із сучасників-держмужів? ... Корбаноград? Тимошенковськ? Філатовополь? Вілкулійськ? Коломойськ?*» (FB: Б. Логвіненко, 05.12.15). Дериват *Гепадопінськ* відрізняється твірною основою, яка містить два елементи-прізвиська відомих харківських діячів *Гепа* (Г. Кернес) і *Допи* (М. Добкін).

Локативи із формантом *-івк* (*a*) мають свою специфіку: вони називають справжні міста і є заміниками первісних назв, для творення назв міст використано формант *-івк* (*a*), який в українській традиції переважно використовували для позначення сіл і містечок: «У соцмережі вже гуляє вірш: «Ой, містечко *Генівка* всіх бере на понт: створив Допа в *Генівці* «Український

фронт» (Pereveslo.org.ua, 04.02.14). У цьому контексті йдеться про Харків, у якому очільником є Гепа (Г. Кернес); використаний формант, як і мотиваційна основа, також зберігає ознаки асоціативності – асоціативного порівняння – місто у статусі села.

Інші назви утворено способом основокладання: мотиватором може бути твірна основа як власної, так і загальної назви, словотворчим засобом є слово *місто* в різномовних його варіаціях. Найчастіше використано відслівний елемент *-град* (*Гепоград*, *Тітушкоград*); двома-трьома дериватами представлено іншомовні назви міст (*Гітлербург*, *Наполеонбад*, *Мишвіль*); лише в одному дериваті використано елемент *-поль* (*Філатополь*). Використання різномовних варіантів слова *місто* виконує роль підтексту, оскільки асоціативно натякає на національну особливість того чи того явища.

Наведемо такі приклади:

«...*британські канали знімають жахаючі документальні фільми про засилля російських багатіїв у «Лондонграді»* (ДТ-і, 35/13) – оросійщення назви англійської столиці як наслідок засилля росіян у Лондоні);

«*Москвостан. Таджикицькі остарбайтери як носії історичної помсти*» (УТ-і, 51/12) – зазіщення назви російської столиці як наслідок засилля азіатів, зокрема таджиків, у Москві.

Суфіксальні засоби творення локативів-назв приміщень і місць:

Для творення дериватів використано лише чотири суфікси, серед яких переважають власне українські суфікси: *-н* (*я*), *-няк*, *-івк* (*a*); лише один із них належить до суфіксів іншомовного походження – *-дром*. Набір мотиваційних основ невеликий, відповідно, незначною є кількість використаних моделей. Переважно мотиваторами є дієслова чи дієслівні словосполучення, використані як заміники офіційних назв: *горл(о) дер(ти)* → *горлодерня* «приміщення Верховної Ради», *блуди(ти)* → *блудник* «музей, виставка»; приблизно така ж кількість твірних основ становлять основи іменників: *упир* → *упирівка* «донорський пункт», *чат* → *чатня*.

Деякі деривати можуть мати множинну мотивацію. Для уникнення непорозумінь автори текстів використовують мотивувальне слово чи словосполучення у тексті з новотвором. Наприклад, поза текстом дериват *лаярня* можна мотивувати твірною основою слів *лайка* і *лаяти*. Проте саме контекст творення й використання деривата знімає множинність і залишає один із ланцюжків: «*Кому ж іще під силу відчинити свою*

власну *лаярню* з конторою і головним складом *лайок* у Києві? Ще б при головній конторі *лайок* завести відділ потиличників і стусанів...» (ЛЮ, 10/08, с. 7). Отже, утворений дериват мотивовано одним зі згаданих слів, а словотвірний ланцюжок має такий вигляд: *лайк(а)* → *лаярня*, словотвірне значення – «приміщення, пов'язане з лайкою» видавництва газет.

Аналіз інноваційних дериватів локативів із асоціативно-порівняльною мотивацією дають змогу зробити деякі загальні **висновки**.

1. Серед зазначених інновацій значно переважають деривати просторової локативності, з-поміж яких, у свою чергу, виділяються локативи-назви країн і міст; утворені назви переважно є заміниками нейтральних існуючих назв міст, країн, установ, рідше – позначають вигадані локації.

2. Твірними основами інновацій стають власні чи загальні назви, проте їхня семантика як твірних відображена в похідному слові неповністю – береться якийсь один із семантичних елементів

твірного (його видільна ознака, властивість та інше), який і становить семантичну основу похідного. З огляду на такі особливості мотивації утворених дериватів усі вони виділяються неабияким стилістичним навантаженням.

3. Твірними основами виступають основи слів, словосполучень, аббревіатури; приєднані словотвірні засоби, усупереч їхнім традиційним можливостям сполучатися з тією чи тією твірною основою, усупереч своєму значенню, виявляють нові валентні можливості та приєднуються до нових основ; унаслідок таких змін встановлюються нові семантичні зв'язки між словотвірними засобами – виступають синонімічними заміниками один одного.

4. Під час словотворення більшості дериватів-локативів помітними є різноманітні морфологічні особливості: варіативність еднальних голосних, утинання твірних основ, варіативність суфіксів без будь-якої специфіки їх використання, непослідовність використання різних форм одного і того ж словотвірчого засобу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Городенська К.Г. Проблема виділення словотвірних категорій (на матеріалі іменника). Мовознавство. 1994. № 6. С. 22–28.
2. Городенська К.Г. Структура складних іменників у контексті семантичного синтаксису. Мовознавство. 1988. № 3. С. 27–34.
3. Клименко Н.Ф. Словотвірна структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. К.: «Наук. думка», 1984. 251 с.
4. Олексенко В.П. Словотвірні категорії іменника: монографія. Херсон: «Айлант», 2005. 336 с.
5. Сенів М.Г. Засоби вираження локативності у класичних мовах. Лінгвістичні студії: зб. наук. пр. Донецьк: ДонДУ, 1998. Вип. 4. С. 12–24.